

Неупередженість суду в цивільному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибрані кейси Верховного Суду¹

Тетяна Андріївна Цувіна*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

*e-mail: tsuvinat@gmail.com

Анотація

Статтю присвячено актуальній із теоретичної та практичної точки зору проблемі неупередженості суду в цивільному судочинстві. Метою статті є виокремлення основних підходів до неупередженості суду як невід'ємної складової права на справедливий судовий розгляд у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також аналіз практики Верховного Суду на відповідність підходам щодо тлумачення неупередженості суду, вироблених у практиці Європейського суду з прав людини. У роботі застосовано загальнофілософський, загальнонауковий та спеціальні методи дослідження, зокрема, діалектичний, системно-структурний, логіко-правовий та порівняльно-правовий методи, метод аналізу та синтезу. Зазначено, що неупередженість суду є невід'ємним елементом верховенства права та права на справедливий судовий розгляд. Ключову роль у розробленні міжнародних стандартів неупередженості суду в межах європейського регіону відіграли Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини, який виходить із дуального підходу до неупередженості суду, розрізняючи суб'єктивну та об'єктивну її складові. Додатковим підходом у перевірці неупередженості суду в практиці Європейського суду з прав людини є розрізнення функціональної та персональної неупередженості. Аналіз практики Верховного Суду свідчить про те, що останнім не повною мірою сприйняті підходи до неупередженості суду, вироблені у практиці Європейського суду з прав людини. У статті проаналізовано окремі кейси із практики Верховного Суду, в яких, на думку авторки, Верховний Суд неправильно застосовував практику Європейського суду з прав людини для вмотивування своїх рішень. Окрему увагу приділено проблемі можливості відводу судді у зв'язку із вчиненням/невчиненням суддею певних процесуальних дій. На підставі проведеного дослідження сформульовано висновки та надано рекомендації щодо вдосконалення судової практики. Статтю адресовано правникам-науковцям і практикам, аспірантам та студентам юридичних закладів вищої освіти.

¹ Статтю підготовлено за підтримки та в рамках стипендіальної програми IU-Ukraine Nonresidential Scholars Program в Університеті Індіани (США) у межах дослідження «Judicial impartiality in civil procedure: comparative study of EU and USA approaches with the proposals for Ukraine».

Ключові слова: неупередженість суду; об'єктивна неупередженість суду; суб'єктивна неупередженість суду; відвід судді; право на справедливий судовий розгляд.

Judicial Impartiality in Civil Proceedings: Case Law of the European Court of Human Rights and Selected Cases of the Supreme Court¹

Tetiana A. Tsuvina*

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

*e-mail: tsuvinat@gmail.com

Abstract

The article addresses the issue of judicial impartiality in civil procedure, which is relevant from theoretical and practical perspectives. The purpose of the article is to highlight the main approaches to judicial impartiality as an integral part of the right to a fair trial in terms of the paragraph 1 Article 6 of the European Convention of Human Rights, as well as to analyze the Supreme Court's practice for compliance with the approaches to the interpretation of judicial impartiality developed in the case-law of the European Court of Human Rights. In the article the author uses general philosophical, general scientific and special research methods, in particular, dialectical, system-structural, logical and comparative legal methods, method of analysis and synthesis. The judicial impartiality is an integral element of the rule of law and the right to a fair trial. The European Convention on Human Rights and the case-law of the European Court of Human Rights played a key role in the development of international standards of judicial impartiality within the European region. The European Court of Human Rights developed a dual approach to judicial impartiality, distinguishing between subjective and objective impartiality. An additional approach to verifying the impartiality of the court in the case law of the European Court of Human Rights is to distinguish between functional and personal impartiality. The analysis of the Supreme Court practice shows that the latter has not fully accepted the approaches to judicial impartiality developed by the of the European Court of Human Rights. The article analyzes certain cases of the Supreme Court, in which, in the author's opinion, the Supreme Court incorrectly applied the case-law of the European Court of Human Rights in order to motivate its decisions. In addition, special attention is paid to the problem of the possibility of judicial disqualification on the grounds of the performance/non-performance of certain procedural powers by a judge. The article can be interesting for legal scholars and practitioners, PhD students and students of law universities.

Keywords: impartiality of the court; objective impartiality of the court; subjective impartiality of the court; recusal of a judge; right to a fair trial.

¹ The article was written with the support of the IU-Ukraine Nonresidential Scholars Program at Indiana University (USA) as part of the research "Judicial impartiality in civil procedure: comparative study of EU and USA approaches with the proposals for Ukraine".

Вступ

В основі принципу неупередженості суду лежить римська максима *nemo iudex in sua causa debet esse*, відповідно до якої ніхто не може бути суддею у власній справі [1, с. 47]. Принцип неупередженості суду закріплено в багатьох міжнародних актах (ст. 10 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р. (Принцип 2), Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи (КМРЕ) R(94)12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 р. (Принцип I, п. 2d) та CM/Rec (2010) 12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 р., Висновках Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) № 1 (2001) про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січня 2001 р. (п. 12) та № 3 (2002) про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів (п. 27) та ін.). Водночас у межах європейського регіону виключне значення для формування єдиних підходів до тлумачення зазначеного принципу має визнання неупередженості суду невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд цивільних справ у контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Право на справедливий судовий розгляд висуває декілька вимог до суду як інституції в демократичному суспільстві. Так, відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ суд має бути незалежним, неупередженим та встановленим відповідно до закону. Як свідчить аналіз літератури, найчастіше неупередженість суду здебільшого досліджується в її взаємозв'язку із суддівською незалежністю. Водночас, незважаючи на те, що незалежність та неупередженість суду часто згадуються в текстах міжнародних документів і національному законодавстві разом, на відміну від незалежності суду, яка зазнавала досить прискіпливої уваги як з боку міжнародних інституцій, так і в наукових джерелах, неупередженість суду залишається не досить вивченим та інституціалізованим концептом. На наш погляд, можна говорити про різноспрямованість незалежності та неупередженості суддів: якщо незалежність відбиває неможливість будь-якого зовнішнього тиску на суддю, то неупередженість відбиває безсторонність судді стосовно сторін спору та відсутність заінтересованості в результатах розгляду конкретного спору. Отже, неупередженість має виключно персональний вимір, стосується упередженості конкретного судді та його заінтересованості в результатах розгляду справи. Зазначеним пояснюється іманентний зв'язок між принципом неупередженості суду й питаннями суддівської етики та процедури відводу суддів.

У національному законодавстві неупередженість суду не згадується на конституційному рівні як окрема засада судочинства. Водночас згадку про необхідність розгляду справ неупереджено наведено в тексті присяги судді (ч. 1 ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), а справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ визнається завданням цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України). Крім того, у ЦПК України міститься вказівка на необхідність для суду зберігати об'єктивність і неупередженість (ч. 5 ст. 12), а обставини, що викликають сумніви в неупередженості або об'єктивності судді, закріплені як підстави для відводу суддів (п. 5 ч. 1 ст. 36). Крім того, вимога неупередженості суддів також згадується у Кодексі суддівської етики (статті 1, 7, 10, 15, 17). Незважаючи на посилання в національному законодавстві на необхідність забезпечення неупередженості суду, і досі як на доктринальному рівні, так і в судовій практиці відсутні єдині підходи до тлумачення міжнародних стандартів неупередженості суду в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Метою дослідження є виокремлення основних підходів до неупередженості суду як невід'ємного складника права на справедливий судовий розгляд у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, а також аналіз практики Верховного Суду (далі – ВС) на відповідність підходам щодо тлумачення неупередженості суду, вироблених у практиці ЄСПЛ. Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідити дуальний підхід до неупередженості суду, розроблений у практиці ЄСПЛ, та розглянути приклади його застосування; 2) проаналізувати на відповідність практиці ЄСПЛ окремі позиції ВС щодо неупередженості суду, висловлені ним під час застосування процедури відводу.

Матеріали та методи

Принцип неупередженості суду неодноразово ставав предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених [1–8], зокрема і авторки цієї статті [9, с. 200–234; 10–13]. Водночас, незважаючи на наявність окремих розвідок з цього питання, аналіз літератури та судової практики дозволяє зробити висновок, що в національній доктрині права неупередженість суду залишається не досить вивченим та інституалізованим концептом. Досі підходи, розвинуті у практиці ЄСПЛ, не повною мірою відбито в національній судовій практиці, передусім у практиці ВС, завданням якого є забезпечення єдності судової практики.

Вибір методів дослідження обумовлений його метою та завданнями. У роботі застосовано загальнофілософський, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, діалектичний, системно-структурний, логіко-право-

вий та порівняльно-правовий методи, метод аналізу та синтезу. Здебільшого мета і завдання дослідження передбачають системний аналіз прецедентної практики ЄСПЛ та судових рішень ВС з питань неупередженості суду, на основі яких сформульовано авторські висновки із зазначеної проблематики та рекомендації щодо імплементації європейських стандартів неупередженості суду в національну судову практику.

Структурно стаття складається із двох частин. У першій частині висвітлюється дуальний підхід до неупередженості суду в практиці ЄСПЛ щодо тлумачення та застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, розкриваються ознаки тесту на неупередженість суду та розглядаються типові ситуації, в яких постає питання про сумніви в неупередженості суддів. У другій частині статті здійснено критичний аналіз вибраних кейсів ВС, в яких останній застосовував міжнародні стандарти неупередженості суду, та надано рекомендації щодо вдосконалення судової практики.

Результати та обговорення

Неупередженість суду в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ: основні підходи

Дуальний підхід у практиці ЄСПЛ: об'єктивна та суб'єктивна неупередженість

Для розуміння неупередженості суду базовим має бути дуальний підхід, запропонований ЄСПЛ, відповідно до якого розрізняють: а) суб'єктивну неупередженість, що оцінюється з урахуванням особистих переконань, уподобань і поведінки конкретного судді; б) об'єктивну неупередженість, що перевіряється шляхом встановлення того, чи забезпечив сам суд, а також конкретний склад суду в справі, незалежно від поведінки будь-кого з його членів, достатні гарантії для виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів щодо неупередженості суду [14].

У такому розумінні неупередженість має не лише існувати фактично (суб'єктивний критерій), а й забезпечуватися її розумна видимість (*reasonable appearance*) (об'єктивний критерій) [15]. ЄСПЛ виходить із того, що суб'єктивна неупередженість суду вимагає, щоб суддя був вільним від особистої упередженості, персональних передсудів чи заінтересованості [16], вона презюмується, доки не надані докази протилежного [17]. Доказами, які свідчать про наявність упередженого ставлення з боку судді у цьому випадку, наприклад, можуть бути конкретні факти проявів ворожнечі або недобррозичливості щодо сторін, впливу судді на розподіл справ з особистих причин тощо [18]. Натомість об'єктивна неупередженість передбачає існування достатніх

гарантій для усунення будь-яких обґрунтованих сумнівів у неупередженості судді з точки зору стороннього спостерігача, акцентуючи увагу на зовнішніх проявах неупередженості [19].

ЄСПЛ підкреслює, що на практиці не існує чіткого розмежування між об'єктивною та суб'єктивною неупередженістю, адже одні й ті самі факти можуть викликати як об'єктивні сумніви в неупередженості судді з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), так і відбивати особисті переконання судді (суб'єктивний критерій) [20], що часто зумовлює розгляд питання щодо порушення обох критеріїв разом [21]. Більш того, зважаючи на складність отримання доказів для спростування презумпції суб'єктивної неупередженості [22], у більшості справ ЄСПЛ фокусується саме на перевірці дотримання об'єктивного критерію [14]. У цьому аспекті думка заінтересованої особи є важливою, однак не має вирішального значення, і сама лише незгода з процесуальним рішенням, ухваленим суддею, не свідчить про легітимні сумніви в неупередженості [23].

Окрім зазначеного дуального підходу, прикладне значення має також виокремлення ЄСПЛ функціональної та персональної неупередженості суду, що вперше було запропоновано у справі *Kyprianou v. Cyprus*. При перевірці на відповідність критерію функціональної неупередженості суду персональна поведінка судді не ставиться під сумнів, проте виконання в провадженні різних функцій тією самою особою або ієрархічні чи схожі зв'язки з іншими учасниками процесу об'єктивно виправдовують побоювання в упередженості суду. Натомість сумніви в персональній неупередженості породжуються поведінкою конкретного судді, що може не відповідати як одному із критеріїв – об'єктивному чи суб'єктивному, так і обом критеріям залежно від конкретних обставин справи [20].

Ситуації, в яких виникає питання про неупередженість суду у практиці ЄСПЛ

ЄСПЛ неодноразово розглядалися ситуації, пов'язані з порушенням об'єктивної функціональної неупередженості суду у випадках повторної участі судді у розгляді тієї самої справи. У ранній практиці ЄСПЛ доходив висновку, що повторна участь судді у розгляді справи в суді вищої інстанції, якщо він був залучений до розгляду цієї справи в суді нижчої інстанції, суперечить п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Проте з часом зазначений підхід був змінений, і ЄСПЛ почав виходити із того, що сама лише повторна участь судді в одній і тій самій справі автоматично не свідчить про порушення вимоги неупередженості [24]. При цьому для визначення того, чи мало місце порушення права на справедливий судовий розгляд, необхідно з'ясувати, по-перше, які

функції виконував суддя у першому та другому провадженнях, по-друге, чи існував близький зв'язок між питаннями, які вирішувалися під час проваджень у судах різних інстанцій. Крім того, до уваги мають бути взяті конкретні обставини справи та національні правила цивільного судочинства [25]. Наприклад, у справі *Oberschlick v. Austria* ЄСПЛ дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ через те, що до складу суду в апеляційній інстанції входив суддя, який ухвалив рішення у цій самій справі в суді першої інстанції, що фактично призвело до ситуації, коли в апеляційній інстанції суддя переглядав своє ж рішення [26]. У справі *Perus v. Slovenia* суддя-доповідач у справі заявника в касаційній інстанції був головуючим також при апеляційному перегляді справи у Високому Суді (the Higher Court) за дев'ять років до касаційного перегляду. Зазначений факт був визнаний таким, що становить порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, незважаючи на досить значний строк, що минув, між апеляційним та касаційним переглядом справи [27]. Іншою є позиція ЄСПЛ стосовно випадків участі судді, який ухвалив рішення у справі, у процедурі допуску апеляційних та касаційних скарг до оскарження. З цього приводу ЄСПЛ зазначає, що не є *prima facie* несумісною із вимогами неупередженості суду ситуація, за якої один і той самий суддя залучений спочатку до розгляду справи по суті, а надалі – до провадження щодо допустимості апеляційної скарги на це ж рішення [28]. У таких випадках порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ буде відсутнє, якщо під час процедури допуску перевірялися виключно формальні питання, і суд, який здійснював такий допуск, не оцінював питання обґрунтованості скарги. У таких ситуаціях повторна участь судді, який ухвалював рішення у справі, у процедурі допуску до оскарження є допустимою [11; 25; 29].

Вимога суб'єктивної неупередженості суду рідше постає у практиці ЄСПЛ, адже, як зазначалося вище, навести докази, що підтверджують її наявність, значно складніше. Так, у справі *Skrlj v. Croatia* заявник зауважував, що суддя, який розглядав його справу, лише за декілька днів до того, як винести вирок, в іншому провадженні за участю цього ж заявника задовольнив відвід через те, що між суддею та матір'ю заявника – іншою суддею цього ж суду, була ворожнеча та конфлікт, що триває. Зазначений факт свідчив про усвідомлення суддею, який розглядав справу, обставин, що обґрунтовують необхідність його відводу в усіх справах за участю заявника. Проте у другому провадженні суддя не заявив самовідвід. На думку ЄСПЛ, визнання суддею наявності підстав для сумнівів у його упередженості в одній справі мало стати підставою для його відсторонення і в іншій справі, що ним розглядалася, а отже, мало місце порушення суб'єктивної неупередженості суду [30].

Цікавою у цьому контексті є справа *Chmelir v. Czech Republic*, в якій заявник подав до суду заяву про відвід судді, яка входила до складу суду, що переглядав в апеляційному порядку рішення в його справі, через те, що він раніше мав із нею інтимні стосунки. У задоволенні заяви про відвід було відмовлено через неправдивість зазначеного факту, а дії заявника були оцінені судом як такі, що спрямовані на затягування процесу. Надалі заявник звернувся із позовом до цієї судді про захист особистих прав, що мало наслідком заявлення нового відводу в рамках апеляційного провадження за першою справою, що був вмотивований наявністю іншого провадження, в якому він та суддя виступають сторонами. Зважаючи на зазначене, суддя постановила ухвалу про неповагу до суду через неправдиві твердження, що містилися в першій заяві про відвід судді, та оголосила, що ці твердження можна кваліфікувати як «зухвалий та безпрецедентний випадок проти неї», що також був спрямований на затягування процесу. На заявника було накладено штраф та попереджено, що подібні дії у подальшому можуть бути кваліфіковані як злочин. Друга заява про відвід судді так само була відхилена із вказівкою на те, що така заява прирівнюється до «провокативного перешкоджання правосуддю та повторного випадку проти моральної цілісності судді». За результатами апеляційного перегляду первісної справи заявника йому було відмовлено в задоволенні апеляційної скарги. ЄСПЛ при аналізі відповідної ситуації зазначив, що провадження у цивільній справі за позовом заявника до судді та розгляд цією ж суддею апеляційної скарги у первісній справі заявника збігалися за часом майже протягом сімох місяців, що свідчить про те, що у заявника могли існувати підозри в тому, що його продовжують сприймати як процесуального опонента судді. До того ж суддя не розглядала питання про підстави другого клопотання про відвід, що стосувався цивільного позову проти неї, та не коментувала відповідний позов, не надавала жодних пояснень, які могли б розвіяти сумніви в її неупередженості під час вирішення питання про відвід удруге. Мотивування рішення про притягнення заявника до відповідальності за неповагу до суду свідчить, що суддя не змогла дистанціюватися належним чином від коментарів заявника, зроблених у першій заяві про відвід стосовно інтимного зв'язку між суддею та заявником, адже дії заявника були оцінені суддею з точки зору її особистого розуміння ситуації, її відчуттів, почуття гідності та особистих стандартів поведінки людини, оскільки вона почувалася жертвою та відчувала особисту образу. Отже, її особисте сприйняття ситуації, виключно особиста оцінка фактів та персональні судження були чинниками ухвалення відповідного рішення. Інакше кажучи, суддя, яка розглядала справу, занадто різко та емоційно відреагувала на дії заявника, що спричинило порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [31]. Зазначена справа якнайкраще викриває проблему зовнішніх

виявів поведінки судді, відповідно до цього суддя завжди має залишатися зовнішньо нейтральним, особливо у ситуаціях, коли один і той самий склад суду відповідно до положень національного законодавства в певній державі розглядає справу та питання щодо притягнення до відповідальності за зловживання процесуальними правами або неповагу до суду.

Інколи в межах однієї справи ЄСПЛ констатує порушення одночасно об'єктивної та суб'єктивної неупередженості суду. У справі *Driza v. Albania* заявник скаржився на відсутність упередженості ВС Албанії через те, що шестеро з 15 суддів, які переглядали його справу в порядку нагляду, враховуючи Голову ВС Албанії, вже розглядали його справу в касаційному порядку та ухвалили рішення не на його користь. При цьому провадження в порядку нагляду було порушене самим Головою ВС Албанії. У цьому контексті ЄСПЛ зазначив, що повторна участь Голови ВС Албанії у розгляді справи за його ж зверненням суперечить вимогам суб'єктивної неупередженості, адже жодна особа не може бути одночасно стороною та суддею у власній справі. Водночас було констатовано недотримання й об'єктивної неупередженості, адже серед 15 суддів, які переглядали справу заявника, шість суддів вже до цього брали участь в ухваленні рішення в його справі. При цьому троє суддів мали вирішувати питання про те, чи припустилися вони помилки, вирішуючи справу до цього, а інші три судді вже висловлювали свою думку з приводу цієї справи під час підготовки справи до розгляду. Зважаючи на це, ЄСПЛ ухвалив, що у цій справі мало місце одночасне порушення обох критеріїв неупередженості суду [32].

Неупередженість суду в Україні: практика ВС

Підходи, вироблені у практиці ЄСПЛ, мають бути сприйняті й на рівні вітчизняної судової практики. Водночас аналіз окремих судових рішень ВС свідчить про наявність спірних моментів застосування практики ЄСПЛ під час розгляду та вирішення питань про відвід судді. Далі нами буде розглянуто декілька прикладів із практики ВС, в яких аргументація останнього є вкрай спірною з точки зору міжнародних стандартів неупередженості суду та теорії цивільного процесуального права.

Кейс судді О. Кібенко: розрізнення об'єктивної та суб'єктивної неупередженості у практиці Великої Палати Верховного Суду

В одній зі справ судді Великої Палати Верховного Суду (ВП ВС) О. Кібенко було заявлено відвід, вмотивований такими обставинами: а) висловлюваннями судді в докторській дисертації 2006 р., в якій, зокрема, досліджений механізм процедури примусового викупу акцій міноритарних акціонерів («squeeze-out»), питання про яку порушується і у відповідному провадженні;

б) ставленням судді-доповідача до міноритарних акціонерів, яке не змінилося з 2006 р., що підтверджують публікація цієї судді на її сторінці в соціальній мережі Facebook та запитання судді до учасників судового процесу в судовому засіданні; в) публічними виступами судді, які засвідчують, що єдиним способом захисту прав міноритарних акціонерів може бути оскарження ціни викупу акцій; г) незверненням її як судді-доповідача до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при ВС стосовно підготовки наукового висновку з питання, яке стало підставою для передачі справи на розгляд ВП ВС [33].

Аналізуючи зазначену ситуацію з точки зору суб'єктивного та об'єктивного критерію неупередженості суду, ВП ВС зайняла досить своєрідну позицію. ВП ВС наголосила на «помилковості аргументу [учасника справи] щодо того, що відповідно до висновків ЄСПЛ *щонайменші* сумніви щодо упередженості судді є підставою для його виходу з процесу», зауваживши, що «для задоволення відводу *за об'єктивним критерієм* мають бути не щонайменші сумніви одного з учасників справи, а достатні підстави вважати, що суддя не є безстороннім або що йому бракує неупередженості під час розгляду справи». Зважаючи на зазначене, зроблено висновок про те, що аналіз поведінки судді під час розгляду справи та питання, які вона ставила, аналіз невикористання права на звернення до Науково-консультативної ради при ВС щодо наукового висновку, аналіз наукових дослідження або публічні висловлювання, які не стосувалися конкретно обставин справи, яка розглядалася, не створювали об'єктивних сумнівів в упередженості судді. Здавалося б, зазначене обґрунтування мало б потягнути за собою логічний висновок щодо відмови в задоволенні заяви про відвід. Проте у підсумку ВП ВС задовольнила клопотання про відвід судді-доповідача, вдаючись до досить сумнівного обґрунтування наявності у цій справі суб'єктивного критерію неупередженості суддів. Зокрема, ВП ВС зазначила, що «враховуючи значення, яке має вирішення справи № 908/137/18 для правової системи України, а також для того, *щоби за суб'єктивним критерієм* з боку стороннього спостерігача не виникали сумніви в неупередженості судді-доповідача під час вирішення справи, Велика Палата Верховного Суду задовольняє клопотання про відвід судді-доповідача» [33].

На нашу думку, із зазначеним висновком суду важко погодитися, зважаючи на неправильне трактування судом критеріїв об'єктивної та суб'єктивної неупередженості суду в контексті практики ЄСПЛ. Дійсно, публічні виступи судді щодо певних правових проблем та її публікації, які не стосуються обставин конкретної справи, не мали бути підставою для відводу судді, що узгоджується не лише із практикою ЄСПЛ, однак і є усталеною практи-

кою зарубіжних держав [34, с. 891]. Не можуть бути підставою для відводу судді і певні твердження, висловлені на конференціях чи під час публічних виступів, або ж дописи судді стосовно правових проблем безвідносно до конкретної справи у соціальних мережах [див.: 35].

Водночас, як зазначалося нами вище, суб'єктивний критерій неупередженості суду враховує особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто визначає, чи мав суддя будь-які особисті упередження у справі [14], зокрема йдеться про фактичні прояви упередженості з боку судді [15], наприклад, прояви ворожнечі або недобррозичливості щодо сторін, вплив на розподіл справи з особистих причин [18], висловлювання у пресі щодо обставин справи та сторін до ухвалення рішення у справі [36] тощо. Отже, йдеться про суб'єктивне ставлення самого судді до сторін у справі, що знаходить прояв у його зовнішній поведінці. При цьому суб'єктивна безсторонність судді презюмується, і отримати докази для її спростування вкрай складно [17]. Саме враховуючи складність отримання доказів суб'єктивної упередженості, ЄСПЛ у більшості справ фокусується на перевірці об'єктивної неупередженості [14], яка і покликана забезпечити відсутність об'єктивних сумнівів у неупередженості судді з точки зору стороннього спостерігача [20]. Ураховуючи обставини конкретної справи, стає очевидним, що жодних дій, які б могли свідчити про суб'єктивну упередженість судді О. Кібенко у цій справі вчинено не було, а отже, обґрунтування відводу в зазначеній справі суб'єктивним критерієм неупередженості суду в поєднанні зі змішуванням цього критерію із об'єктивним критерієм оцінки неупередженості з точки зору стороннього спостерігача не відповідає практиці ЄСПЛ. На нашу думку, у зазначеній справі були відсутні підстави для задоволення заяви про відвід з точки зору як об'єктивного, так і суб'єктивного критерію неупередженості суду.

Кейс судді С. Погрібного: чи має бути одночасне порушення об'єктивної та суб'єктивної неупередженості для задоволення відводу?

Іншим показовим кейсом є ухвала Касаційного цивільного суду у складі ВС від 23 лютого 2021 р. у справі № 757/7499/17-ц, в якій суддя-доповідач заявив самовідвід через те, що на розгляд ВП ВС було подано науково-правовий висновок, підписаний особою, яка на момент розгляду справи виконувала обов'язки завідувача одного з відділів Київського регіонального центру Національної академії правових наук України, де суддя-доповідач працював, реалізуючи своє право на наукову діяльність. Зазначені обставини, на думку судді, свідчили про можливість виникнення конфлікту інтересів та могли спричинити сумніви в неупередженості й об'єктивності судді-доповідача під

час розгляду цієї справи. Аналізуючи сумніви в неупередженості суду, ВС зауважив, що «аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що підставами для відводу судді є *одночасне існування як суб'єктивного, так і об'єктивного критеріїв*», як наслідок, суд дійшов висновку, що вказані у заяві про самовідвід обставини «свідчать виключно про вірогідність існування лише об'єктивного критерію, проте не доводять існування суб'єктивного критерію», а тому були відсутні «підстави для сумнівів у особистій неупередженості й безсторонності судді, а відповідно й перешкоди для продовження розгляду справи за участі судді» [37]. Поділяючи позицію суду щодо відсутності підстав для визнання судді упередженим через наявність зв'язку між суддею та членом Науково-консультативної ради при ВС, не можемо, однак, погодитися з обґрунтуванням, наданим ВС, адже останнє прямо суперечить практиці ЄСПЛ, який неодноразово підкреслював, що для визнання судді упередженим достатнім є встановлення хоча б одного з двох критеріїв неупередженості суду – об'єктивного або суб'єктивного.

Кейс судді В. Пророка: чи можуть процесуальні дії суддів бути підставою для відводу?

Показовою в контексті проблематики, що розглядається, є ухвала КІС ВС, постановлена суддею В. Пророком у справі № 201/473/17, яка фактично легітимізує можливість відводу судді з підстав вчинення чи невчинення ним процесуальних дій. У цій справі банк, який був стороною у справі, заявив відвід суддям ВС на тій підставі, що йому було відмовлено у задоволенні заяви про зупинення виконавчого провадження без належного мотивування, хоча ним були надані докази відкриття виконавчого провадження та в аналогічних справах зазначені судді задовольняли подібні клопотання. Крім того, банком зазначалося, що внаслідок відмови у задоволенні клопотання про зупинення виконавчого провадження з банку було стягнуто значну суму коштів. ВС задовольнив відвід, зазначивши, що «та обставина, що, відмовляючи у зупиненні виконання оскаржуваних судових рішень у цій резонансній справі, судді не навели інших мотивів для відмови, окрім вказівки, що аналіз доводів клопотання не дає підстави для висновку про наявність необхідності зупинення виконання оскаржуваних судових рішень, за наявності протилежної практики суддів за схожих обставин, свідчить про наявність об'єктивного критерію для відводу, коли у сторони може виникнути обґрунтований сумнів у неупередженості суддів» [38]. На нашу думку, зазначена справа є досить цікавою з точки зору розуміння об'єктивного критерію неупередженості суду та можливості застосування відводу як засобу реагування на застосування/незастосування повноважень суду, тим більше, якщо такі повноваження мають дискреційну природу.

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що в окремих випадках поведінка судді під час провадження у справі може свідчити про його/її упередженість. Наявність упередженості через певні дії судді в судовому провадженні пов'язується, як правило, із суб'єктивним критерієм неупередженості внаслідок його/її висловлювань або мови процесуальних документів. Так, у справі *Filyutkin v. Russia* порушення було визнане через те, що в проміжній ухвалі суду в кримінальному провадженні, ще до визнання заявника винним, суддя називав підсудного «особою, яка скоїла злочин», а за результатами розгляду справи визнав його винним у вчиненні злочину [39]. Аналогічна ситуація мала місце у справі *Romenskiy v. Russi*, адже ще до розгляду справи по суті, в ухвалі про відмову у задоволенні клопотання про звільнення заявника на період слухання справи в суді, суд, відмовляючи у задоволенні такого клопотання, мотивував свою ухвалу тим, що «заявник скоїв тяжкий злочин», тобто йдеться про те, що суд вважав заявника винним ще до судового розгляду справи та ухвалення вироку [40].

Показовою в цьому контексті є справа *Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, де ЄСПЛ констатував порушення права на справедливий судовий розгляд, адже суддя, який розглядав справу, примушував сторін до укладення мирної угоди, погрожуючи їм несприятливими наслідками у разі відмови від її укладення. Серед іншого, суддя наголошував на тому значенні, яке судом надається факту відмови сторін підписати мирову угоду для подальшого провадження. На думку ЄСПЛ, зазначені факти дали заявнику право обґрунтовано сумніватися в тому, що у випадку, якщо він не погодиться на дружнє врегулювання спору, це негативно вплине на результати розгляду його справи [41].

В окремих випадках неупередженість суду може оцінюватися крізь призму використання суддею повноважень із судового кейс-менеджменту (judicial case management), що наразі є популярним інститутом у законодавствах зарубіжних держав [42]. У зарубіжній літературі в контексті неупередженості суду в цій площині передусім постає питання щодо можливості наділення судді більш активними повноваженнями в судовому процесі (наприклад, роз'яснення стороні особливостей судового провадження та окремих дій, інформування сторін щодо необхідних у справі доказів, строків позовної давності та процесуальних строків тощо) у випадку розгляду малозначних спорів та за відсутності професійного представника [34, с. 874–875]. На нашу думку, враховуючи сучасні тенденції до спрощення цивільного судочинства та тенденції введення правил судового кейс-менеджменту, такі повноваження судді за умови їх реалізації в межах, наданих законом, не шкодять суддівській неупередженості та не підривають її.

У зв'язку із зазначеним виникає питання щодо можливості закріплення порушення процесуального законодавства як окремої підстави для відводу суддів, про що інколи зазначається в літературі. На наш погляд, подібні пропозиції є необґрунтованими, адже завданням інституту відводу є забезпечення особам права на неупереджений судовий розгляд, а не боротьба із порушеннями норм процесуального права з боку судді під час розгляду справи, що є завданням апеляційного та касаційного перегляду судових рішень, а в окремих випадках і інституту дисциплінарної відповідальності суддів.

Водночас, у аналізованій справі ВС питання ставиться навіть більш широко: чи може застосування дискреційного повноваження судді та невмотивованість ухвали суду становити підстави для відводу? Вважаємо, що в цьому випадку можна говорити про невмотивованість судового рішення як порушення гарантій п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, проте класичним засобом подолання таких недоліків є оскарження судового рішення, а не відвід. Можна зауважити, що у цій конкретній ухвалі йдеться про відвід суддів ВС, оскарження невмотивованості актів яких фактично не передбачається через те, що ВС є судом найвищої інстанції. Проте фактично зазначене рішення ВС припускає можливість відводу суддів за використання/невикористання їх дискреційних повноважень (у цьому конкретному випадку незадоволення клопотання про зупинення провадження у справі), що здійснюється на підставі оцінки іншого судді ВС, який не входить до складу суду, якому заявлено відвід. На нашу думку, ані незгода з процесуальними діями судді, ані судові рішення в інших справах, постановлені суддею, ані невмотивованість окремих судових рішень не можуть бути підставою для відводу судді. Протилежне трактування принципу неупередженості суду та інституту відводу суперечить теорії цивільного процесуального права та містить потенційні ризики з точки зору ефекту для судової практики судів нижчої інстанції. Вказане рішення фактично легітимізує можливість задоволення відводу судді та подальше його усунення від розгляду справи на підставі ухвалення невмотивованих рішень, порушень норм процесуального права та використання/невикористання дискреційних повноважень, що може потягнути за собою конкуренцію між процедурами оскарження та відводу в судах нижчих інстанцій, зважаючи на обов'язковість врахування позицій ВС при розгляді справ судами нижчих інстанцій.

Висновки

Неупередженість суду є невід'ємним елементом верховенства права та права на справедливий судовий розгляд. Ключову роль у розробленні міжнародних

стандартів неупередженості суду в межах європейського регіону відіграли п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практика ЄСПЛ щодо тлумачення та застосування цієї статті. У своїй практиці ЄСПЛ пропонує дуальний підхід до неупередженості суду, виокремлюючи суб'єктивну та об'єктивну неупередженість суду. Суб'єктивна неупередженість суду має персональний характер та відбиває передусім відсутність особистих упереджень судді стосовно сторони або справи, а також відсутність його заінтересованості у результатах справи. Об'єктивна неупередженість суду передбачає необхідність забезпечення видимих гарантій неупередженості суду при розгляді конкретної справи з боку будь-якого стороннього спостерігача. Останнє якнайяскравіше відбивається у сентенції «правосуддя не лише має здійснюватися, має бути видно, що воно здійснюється» (*Justice must not only be done, but must also be seen to be done*).

За сучасних умов на рівні зарубіжних законодавств також розрізняють два стандарти неупередженості суду – стандарт фактичної і стандарт видимої неупередженості, що використовуються для визначення суб'єктивної та об'єктивної неупередженості суду відповідно. Стандарт фактичної неупередженості вимагає для усунення судді від розгляду справи з'ясування наявності фактичного упередженого ставлення до сторін та наведення доказів цього. Натомість стандарт видимої неупередженості визнає достатнім для усунення судді існування сумнівів у неупередженості суду з точки зору третьої незаінтересованої особи. У більшості національних законодавств зараз відбитий другий стандарт, який дозволяє усунути суддю від розгляду справи не лише у випадку наявності суб'єктивної упередженості, однак, і за наявності об'єктивної упередженості, що не завжди може бути доведена на підставі конкретних доказів, які доводять персональні упередження судді щодо сторін.

Аналіз українського цивільного процесуального законодавства дає підстави зробити висновок, що процесуальними гарантіями принципу неупередженості суду є закріплення конвенційного механізму захисту права на неупереджений суд у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, закріплення в ЦПК процедури відводу суддів (ст. 36–37 ЦПК України) та правила визначення підсудності у справах, де однією зі сторін є суд або суддя цього суду (ст. 26 ЦПК України).

Аналіз практики ВС свідчить, що останнім загалом при вирішенні питання про відвід суддів часто здійснюється посилання на практику ЄСПЛ стосовно неупередженості суду. Водночас наведені вище кейси із практики ВС свідчать, що останнім не повною мірою сприйняті підходи до неупередженості суду, вироблені у практиці ЄСПЛ. Так, можна говорити про випадки непра-

вильного посилення на суб'єктивний та об'єктивний критерії неупередженості суду, їх змішування, а також окремі випадки прямо протилежної позиції ЄСПЛ застосування зазначених критеріїв. Дискусійною також є практика КЦС ВС, який фактично дозволяє можливість задоволення відводу через оцінку дискреційних повноважень судді у провадженні, що здатне створити конкуренцію процедури оскарження судового рішення та процедури відводу в судах нижчих інстанцій.

Неправильне тлумачення ВС конвенційних підходів до тлумачення міжнародних стандартів неупередженості суду має системоутворювальний вплив на практику судів нижчих інстанцій, що може мати наслідком порушення вимог неупередженості суду, сформованих ЄСПЛ, через відтворення судами нижчих інстанцій правових позицій ВП ВС, які суперечать підходам ЄСПЛ. Зважаючи на зазначене, окрім реформування цивільного процесуального законодавства, першочерговим завданням має стати також сприйняття судовою практикою відповідних алгоритмів оцінки суду на неупередженість, вироблених ЄСПЛ. Зазначене питання потребує системного вивчення та дослідження з точки зору як процесуального, так і етичного аспекту неупередженості суддів, що розглядається у разі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог принципу неупередженості суду.

Список використаних джерел

- [1] Jacobs L. Tribunal Independence and Impartiality: Rethinking the Theory after Bell and Ocean Port Hotel – A Call for Empirical Analysis. *Dialogue between Courts and Tribunals – Essays in Administrative Law and Justice (2001–2007)*. Les Éditions Thémis, 2008. P. 43–66. URL: <https://ssrn.com/abstract=1973725>.
- [2] Perell P. M. The Disqualification of Judges and Judgments on the Grounds of Bias or the Reasonable Apprehension of Bias. *Advocates' Quarterly*. 2004. Vol. 29(2). P. 102–117.
- [3] Amin A. Implicit Bias in the Courtroom and the Need for Reform. *Georgetown Journal of Legal Ethics*. 2017. Vol. 30(4). P. 575–592.
- [4] Litteneker R. J. Disqualification of Federal Judges for Bias or Prejudice. *University of Chicago Law Review*. 1978. Vol. 46(1). P. 236–268.
- [5] Гуйван П. Д. Незалежність і безсторонність судової влади як визначальний показник справедливого судочинства. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 71–77. <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-10/>
- [6] Татулич І. Ю. Неупереджений судовий розгляд – гарантія досягнення основних завдань цивільного судочинства. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 154–158.
- [7] Чабан Н. А. Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 292 с.
- [8] Овсяннікова О. О. Безсторонність суду як елемент справедливості судової влади. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 2. С. 90–96. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.81>.

- [9] Цувіна Т. А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві теоретико-прикладне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. 600 с.
- [10] Цувіна Т. А. Неупередженість суду у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2011. № 10. С. 304–312.
- [11] Цувіна Т. А. Повторна участь судді у розгляді справи між сторонами: деякі зауваги щодо функціональної неупередженості суду у контексті принципу верховенства права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 218–222.
- [12] Цувіна Т. А. Незалежність та неупередженість суду як складові верховенства права у цивільному судочинстві. *Теорія і практика правознавства*. 2019. Вип. 2(16), 5. <https://doi.org/10.21564/2225-6555>.
- [13] Цувіна Т. А. Неупередженість суду: міжнародні стандарти та національний контекст. *Матеріали круглого столу, присвяченого 18-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя* (м. Харків, 25 жовт. 2021 р.). Харків : ТОВ Оберіг, 2021. С. 57–61.
- [14] *Micallef v. Malta* [GC] No. 17056/06, 15 October 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031> (дата звернення: 20.01.2023).
- [15] *Rustavi 2 Broadcasting Company LTD and others v. Georgia* No. 16812/17, 18 July 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031> (дата звернення: 20.01.2023).
- [16] *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* No. 6878/75, 23 June 1981. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522> (дата звернення: 20.01.2023).
- [17] *Padovani v. Italy* No. 13396/87, 26 February 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57812> (дата звернення: 20.01.2023).
- [18] *De Cubber v. Belgium* No. 9186/80, 26 October 1984. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57465> (дата звернення: 20.01.2023).
- [19] *Castillo Algar v. Spain* No. 28194/95, 28 October 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58256> (дата звернення: 20.01.2023).
- [20] *Kyprianou v. Cyprus* [GC] No. 73797/01, 15 December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671> (дата звернення: 20.01.2023).
- [21] *Kleyn and others v. ehe Netherlands* No. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, 6 May 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61077> (дата звернення: 20.01.2023).
- [22] *Pullar v. the United Kingdom* No. 22399/93, 10 June 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995> (дата звернення: 20.01.2023).
- [23] *Academy Trading Ltd and Others v. Greece* No. 30342/96, 4 April 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58536> (дата звернення: 20.01.2023).
- [24] *Indra v. Slovakia* No. 46845/99, 01 February 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68114> (дата звернення: 20.01.2023).
- [25] *Warsicka v. Poland* No. 2065/03, 16 January 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79036> (дата звернення: 20.01.2023).
- [26] *Oberschlick v. Austria* No. 11662/85, 23 May 1991. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57716> (дата звернення: 20.01.2023).
- [27] *Perus v. Slovenia* No. 35016/05, 27 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113520> (дата звернення: 20.01.2023).
- [28] *R.M.B. v. the United Kingdom* (dec.) No. 37120/97. 9 September 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4402> (дата звернення: 20.01.2023).

- [29] *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta* (No. 2), No. 18544/08, 22 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107552> (дата звернення: 20.01.2023).
- [30] *Skrlić v. Croatia*, No. 32853/13, 11 July 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194299> (дата звернення: 20.01.2023).
- [31] *Chmelir v. Czech Republic* No. 64935/01, 07 June 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69266> (дата звернення: 20.01.2023).
- [32] *Driza v. Albania* No. 33771/02, 13 November 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83245> (дата звернення: 20.01.2023).
- [33] Ухвала Великої Палати ВС від 04.02.2020 р. у справі № 908/137/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87485407> (дата звернення: 20.01.2023).
- [34] Hughes J., Bryden Ph. From Principles to Rules: The Case for Statutory Rules Governing Aspects of Judicial Disqualification. *Osgoode Hall Law Journal*. 2016. Vol. 53. No. 3. P. 853–897.
- [35] Цувіна Т. А. Активність судді у соціальних мережах та його неупередженість у контексті права на справедливий судовий розгляд. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XXIV наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 трав. 2020 р.). Харків, 2020. С. 443–445.
- [36] *Lavents v. Latvia*, No. 58442/00, 28 November 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60802> (дата звернення: 20.01.2023).
- [37] Ухвала КІС ВС від 23.02.2021 р. у справі No. 757/7499/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067227> (дата звернення: 20.01.2023).
- [38] Ухвала КІС ВС від 06.09.2022 р. у справі № 201/473/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106116571> (дата звернення: 20.01.2023).
- [39] *Filyutkin v. Russia*, No. 39234/08, 27 July 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185284> (дата звернення: 20.01.2023).
- [40] *Romenskiy v. Russia*, No. 22875/02, 13 June 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120512> (дата звернення: 20.01.2023).
- [41] *Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, No. 8001/07, 27 October 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167760> (дата звернення: 20.01.2023).
- [42] Цувіна Т. А. Концепція case management: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 75–78. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/18>.

Referenses

- [1] Jacobs, L. (2008). Tribunal Independence and Impartiality: Rethinking the Theory after Bell and Ocean Port Hotel – A Call for Empirical Analysis. In *Dialogue between Courts and Tribunals – Essays in Administrative Law and Justice* (2001–2007) (pp. 43-66). Les Éditions Thémis. Retrieved from SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1973725>.
- [2] Perell, P.M. (2004). The Disqualification of Judges and Judgments on the Grounds of Bias or the Reasonable Apprehension of Bias. *Advocates' Quarterly*, 29(2), 102-117.
- [3] Amin, A. (2017). Implicit Bias in the Courtroom and the Need for Reform. *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 30(4), 575-592.
- [4] Litteneker, R.J. (1978). Disqualification of Federal Judges for Bias or Prejudice. *University of Chicago Law Review*, 46(1), 236-268.
- [5] Guivan, P.D. (2019). Independence and Impartiality of the Judiciary as a Determining Indicator of Fair Trial. *Law and Society*, 4, 71-77.

- [6] Tatulych, I.Yu. (2016). Impartial Trial – a Guarantee of Achieving the Main Objectives of Civil Proceedings. *Legal State*, 24, 154-158.
- [7] Chaban, N.A. (2021). *Impartiality of the Judiciary as a Guarantee of Human Rights: a Theoretical and Legal Study*. PhD Thesis. Kyiv: National Academy of Internal Affairs.
- [8] Ovsyannikova, O.O. (2020). Impartiality of the Court as an Element of Fair Judiciary. *Juris Europensis Scientia*, 2, 90-96. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.81>.
- [9] Tsvina, T.A. (2022). *Principle of the Rule of Law in Civil Proceedings: Theoretical and Practical Study*. Doctoral Thesis. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University.
- [10] Tsvina, T.A. (2011). Impartiality of the Court in the context of the European Court of Human Rights Case Law. *Law of Ukraine*, 10, 304-312.
- [11] Tsvina, T.A. (2020). Repeated Participation of a Judge in a Case between the Parties: Some Remarks On The Functional Impartiality of The Court in the Context of the Rule of Law. *Comparative and Analytical Law*, 1, 218-222.
- [12] Tsvina, T.A. (2019). Independence and Impartiality of the Court as Components of the Rule of Law in Civil Proceedings. *Theory and practice of jurisprudence*, 2(16), 5. Retrieved from <http://tlaw.nlu.edu.ua/issue/view/11268/showToc>.
- [13] Tsvina, T.A. (October, 2021). Judicial Impartiality: International Standards and National Context. In *Materials of the round table dedicated to the 18th anniversary of the European Day of Civil Justice* (pp. 57-61). Kharkiv: Oberig.
- [14] *Micallef v. Malta* [GC] No. 17056/06. (2009, October). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>.
- [15] *Rustavi 2 Broadcasting Company LTD and others v. Georgia* No. 16812/17. (2019, July). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>.
- [16] *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* No. 6878/75. (1981, June). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>.
- [17] *Padovani v. Italy* No. 13396/87. (1993, February). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57812>.
- [18] *De Cubber v. Belgium* No. 9186/80. (1984, October). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57465>.
- [19] *Castillo Algar v. Spain* No. 28194/95. (1998, October). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58256>.
- [20] *Kyprianou v. Cyprus* [GC] No. 73797/01. (2005, December). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>.
- [21] *Kleyn and others v. the Netherlands* No. 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99. (2003, May). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61077>.
- [22] *Pullar v. the United Kingdom* No. 22399/93. (1996, June). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995>.
- [23] *Academy Trading Ltd and Others v. Greece* No. 30342/96. (2000, April). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58536>.
- [24] *Indra v. Slovakia* No. 46845/99. (2005, February). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68114>.
- [25] *Warsicka v. Poland* No. 2065/03. (2007, January). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79036>.
- [26] *Oberschlick v. Austria* No. 11662/85. (1991, May). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57716>.
- [27] *Perus v. Slovenia* No. 35016/05. (2012, September). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113520>.

- [28] R.M.B. v. the United Kingdom (dec.) No. 37120/97. (1998, September). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4402>.
- [29] Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta (No. 2), No. 18544/08. (2011, November). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107552>.
- [30] Skrlj v. Croatia No. 32853/13. (2019, July). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194299>.
- [31] Chmelir v. Czech Republic No. 64935/01. (2005, June). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69266>.
- [32] Driza v. Albania No. 33771/02. (2007, November). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83245>.
- [33] Decision of the Grand Chamber of the Supreme Court case No. 908/137/18. (2020, February). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87485407>.
- [34] Hughes, J., & Bryden, Ph. (2016). From Principles to Rules: The Case for Statutory Rules Governing Aspects of Judicial Disqualification. *Osgoode Hall Law Journal*, 53(3), 853-897.
- [35] Tsvina, T.A. (May, 2020). Judge's Activity in Social Networks and His/Her Impartiality in terms of the Right to a Fair Trial. In *Theory and Practice of Modern Jurisprudence: materials of the XXIV scient. and pract. conf.* (pp. 443-445). Kharkiv.
- [36] Lavents v. Latvia No. 58442/00. (2002, November). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60802>.
- [37] Decision of the Civil Cassation Court of the Supreme Court. (2021, February) case No. 757/7499/17-c. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067227>.
- [38] Decision of the Civil Cassation Court of the Supreme Court. (2022, September), case No. 201/473/17. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106116571>.
- [39] Filyutkin v. Russia, No. 39234/08. (2018, July). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185284>.
- [40] Romenskiy v. Russia No. 22875/02. (2013, June). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120512>.
- [41] Vardanyan and Nanushyan v. Armenia No. 8001/07. (2016, October). Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167760>.
- [42] Tsvina, T.A. (2020). The Concept of Case Management: Foreign Experience and Prospects for Implementation in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 75-78. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/18>.

Тетяна Андріївна Цувіна

докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: tsvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

Tetiana A. Tsvina

Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: tsvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

Рекомендоване цитування: Цувіна Т. А. Неупередженість суду в цивільному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибрані кейси Верховного Суду. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 45–65. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808>.

Suggested Citation: Tsvina, T.A. (2023). Judicial Impartiality in Civil Proceedings: Case Law of the European Court of Human Rights and Selected Cases of the Supreme Court. *Problems of Legality*, 160, 45-65. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273808>.

Статтю подано / Submitted: 13.02.2023

Доопрацьовано / Revised: 01.03.2023

Схвалено до друку / Accepted: 06.03.2023

Опубліковано / Published: 25.03.2023